

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

132:2 • 2012

Omfattande och gediget om det äktenskapliga våldets kontinuum

ANN-CATRIN ÖSTMAN* *Åbo Akademi*

Marie Eriksson, *Makar emellan: äktenskaplig oenighet och våld på kyrkliga och politiska arenor, 1810–1880*, Linnaeus University dissertations 22 (Växjö: Linnaeus University Press 2010). 365 s. (Abstract in English: [untitled].)

I sin doktorsavhandling studerar Marie Eriksson hur de kulturella föreställningar och normer som omgärdar äktenskapligt våld har varierat i tid och rum. Eriksson visar hur våld inom äktenskapet omtalades och hanterades på kyrkliga arenor under 1800-talet. De makar vars samlevnad präglades av oenighet eller osämja kunde kallas till kyrkorådet eller domkapitlet för rannsakan. De kvarvarande protokollen vittnar om hur våldet tolkades de gånger då det synliggjordes. I studien beaktar Eriksson dels det lokalt förankrade kyrkorådet, dels domkapitlets regionala verksamhet. Dessutom analyserar hon hur våld beaktades i de riksdagsdebatter som berörde äktenskapet.

Marie Eriksson analyserar hur våld i äktenskapet uppfattades i en tid då mannen hade formell makt över hustrun. Husbondeväldet gav husbonden juridisk rätt och möjlighet att aga de personer som fanns i hushållet. Också hustrun kunde tillrättavisas med ett visst mått av våld. Som Eriksson visar i studien har många forskare diskuterat var gränsen mellan aga och misshandel drogs. Det 1800-tal som studeras har beskrivits med ord som privatisering, modernisering, individualisering, proletarisering. Ståndssamhället övergick i ett klassamhälle och det som vi kallar offentlighet fick en ökad betydelse. Studiens tematik förankras i dessa stora och genomgripande processer. Den tidsperiod som studeras inramas av förändringar i lagstiftning. År 1810, då studien tar sin början, utökades möjligheterna till skilsmässa och våld kunde anföras som skilsmässoskäl. År 1861 blev våld inom äktenskapet straffrättsligt förbjudet.

* Fakultetsopponent, fil. dr i historia

Marie Eriksson har försvarat en omfattande och gedigen avhandling. Utgående från de olika källtexterna är analysen indelad i tre huvudavsnitt. Först presenteras en tolkning av kyrkorådsprotokoll från perioden 1810–1889 och sedan följer ett kapitel som baseras på domkapitelprotokoll från en något kortare period, 1810–1860. Efter detta förändrades skilsmässoförfarandet och domkapitlets funktion föll bort. Dessutom analyserar Eriksson riksdagstryck från åren 1828–1861. Ännu en källkategori skall omnämnas. För studien har Eriksson även gått igenom material från Växjö magistrat och rådhusrätt, men hon har där inte hittat fall som berör äktenskapligt våld – inte ett enda fall av hustrumisshandel rättsliggjordes i Växjö rådhusrätt under den undersökta perioden. Till sjuende och sist var det även förhållandevis få fall som beaktades av kyrkan.

Den komplexa frågeställningen är omsorgsfullt uppbyggd och angelägen. Studiens syfte är att synliggöra de normer och föreställningar om kön, klass och våld som kommer till uttryck i hantering av äktenskapligt våld. Frågorna presenteras på följande sätt: Hur talade de olika aktörerna om kön, klass, våld och äktenskap? Hur problematiserades äktenskaplig oenighet och våld av de inblandade aktörerna på de olika arenorna över tid? Hur argumenterade våldsamma makar till sitt försvar – för att legitimera, förringa, urskulda eller förneka sitt handlande?

Sitt avstamp tar Eriksson i en diskussion om hur mäns våld mot kvinnor har synliggjorts, problematiserats och förklarats under de senaste decennierna. Perspektivet är feministiskt. På ett förtjänstfullt sätt beskrivs valet av frågeställning som ett uttryck för författarens intresse för köns- och maktaspekter. De metodologiska valen förankrar Eriksson i en dialog med såväl historiskt inriktad som samtidsfokuserad forskning om mäns våld mot kvinnor. Dessutom utgår studien från den kvinno- och könshistoriska teoribildning som sätter samhörighet mellan könshierarkier och andra sociala maktasymmetrier i centrum. Med syfte att bland annat diskutera hur könade diskurser är förankrade i materiella och sociala relationer utgår skribenten från Anita Göransson's begrepp "maktbas".

"Oenighet i äktenskapet", en term som återfanns i dåvarande lagstiftning, kunde innefatta en rad aspekter utöver det som i dag ses som fysiskt våld. Eriksson betraktar våldet som "en dimension i ett maktfält mellan makar" och här knyter hon an till begreppet "våldets kontinuum". Med detta begrepp har feministiska forskare pekat på det svåra i att dra gränser mellan hot, fysiskt våld och sexuella övergrepp. Härigenom har man visat hur mäns våld mot kvinnor kan relateras till övergripande könsmaktsmönster. På ett intressant sätt låter Eriksson den dåtida termen "oenighet i äktenskapet" möta det här teoretiska angreppssättet.

Den teoretiska diskussionen är initierad och vittnar om beläsenhet. Men samtidigt saknar jag en markering av det mest väsentliga i valet av perspektiv: här presenteras diskussioner som delvis fungerar som en översikt över de läsefrukter som fört fram skribenten till de val som hon senare träffar. Genomgående präglas studien av en strävan efter att sammanlänka analysen av könshierarkier med förståelsen av andra maktasymmetrier, såväl sociala som kulturella. I sin diskussion om meningsskapande och betydelsestrukturer faller Eriksson tillbaka på Clifford Geertz kulturanalytiska ansats – och inte minst då ställer jag mig frågan om den här diskussionen är nödvändig och om just den här ansatsen är den som bäst lämpar sig för ambitionen att synliggöra klass och andra sociala distinktioners betydelse.

Presentationen av tidigare forskning är tematiskt disponerad. Skribenten ger exempel på hur en del historiker har framhållit att mannens våld mot hustrun var accepterat och förekommande, givet att det inte var för grovt, omfattande eller för ofta inträffande. Översikten visar även att 1800-talet ansetts medföra ett tilltagande intresse för och kritik av äktenskapligt våld. Angloamerikansk och svensk forskning presenteras på ett sammanlänkat sätt, men här lyfter skribenten även fram de skiftande tolkningar som gjorts utgående från svenskt material. Medan exempelvis Jonas Liliequist ser en ökande privatisering av männens våld i äktenskapet, pekar Andreas Marklund på motsatta tendenser. Där Liliequist framhåller att tolkningar av den misshandlade mannen blev mera impregnerade av klass, pekar Marie Lindstedt Cronbergs forskning i en annan riktning. Med Lindstedt Cronbergs ord framhåller skribenten också att våldet nu benämndes på ett nytt sätt, "osämja blev kvinnomisshandel".

I kapitel 4 ges en gedigen analys av hur kyrkorådet i Växjö hanterade fall av "oenighet i äktenskapet". Här visar Eriksson att oenighet av det här slaget utgjorde det vanligaste ärendet som kyrkorådet hanterade. Nästan alla av dessa fall inbegrep fysiskt våld. Såväl besuttna och halvbesuttna som obe-suttna återfinns bland de berörda paren. Många hantverkarpar rannsakades. Värt att notera är dock att de marginaliserade och utstötta männen utgjorde en minoritet av de rannsakade. Vidare visar Eriksson att våldet alltid beaktades sammanflätat med andra anklagelser: det uppmärksammades vanligen i samband med alkoholmissbruk och slöseri. Det fysiska våldet gavs vanligen en undanskymd plats och sågs inte som mer allvarligt än dålig hushållning och överdrivna dryckesvanor. Analysen disponeras utgående från de sätt på vilka kyrkorådet handlade de rannsakade paren.

Här visar Eriksson att förmaningarna till försoning riktades till bägge makarna. För det mesta uppmanades hustrun vara fördragsam och lydig, och ofta påstod männen att kvinnan överträtt sin hushållsposition och till exempel tillägnat sig "ett större välde, än kvinnor tillkommer". Eriksson visar

även att kyrkorådet i några fall överskred sina formella befogenheter; man försökte hjälpa en våldsutsatt hustru och undvika att paret bodde tillsammans. I början av undersökningsperioden var försöken till försoning vanliga, medan rådets intresse för förmaningar förefaller att ha varit mindre i slutet av perioden.

I den andra empiriska undersökningsdelen analyseras domkapitlets agerande. Domkapitelprotokollen var ofta kortfattade, och Eriksson framhåller att handläggningen förefaller ha varit formell och procedurbetonad. Inför domkapitlet rannsakades en specifik grupp: de makar som yrkade på att få skiljas och/eller som av kyrkorådet ansågs vara i behov av särskilda förmaningar. Kapitlets upplägg utgår från de sätt på vilka fallen tolkades. Eriksson plockar ut fyra kategorier av fall: ärenden som främst berörde hot mot allmän ordning, ärenden som handlade om ekonomi och försörjning, fall som berörde hot mot liv och – slutligen – fall som huvudsakligen kan relateras till könsordningen. Här ger sättet att typologisera ett intressant resultat: de ärenden som involverade brott mot könsordningen var de vanligaste.

I majoriteten av fallen hade kvinnorna yrkat på att få skiljas och fört sin sak till domkapitlet. Inte heller denna instans betraktade våldet som mera förkastligt än andra delar av det som betecknades som äktenskaplig oenighet. Explicita fördömanden av de våldsamma männen var ovanliga. Också av den här instansen uppmanades makarna att försöka fortsätta sin samvaro i sämja. Men enligt Eriksson motarbetade domkapitlet inte yrkandena på skilsmässa. I det här kapitlet för författaren även en tänkvärd diskussion om hur våldsamma kvinnor tolkades.

I den sista delstudien visar Marie Eriksson att äktenskapligt våld uppmärksammades av riksdagen under 1800-talets förra hälft. Utifrån lagstiftningsarbete som berörde oenighet i äktenskapet och skilsmässoförfarande åskådliggör hon hur en rad motioner som väcktes mellan åren 1828 och 1860 beaktade mäns våld mot kvinnor. Till skillnad från andra forskare hävdar hon att temat aktualiserades under den här perioden. Eriksson beskriver en process där oenighet alltmera explicit blev beskrivet i termer av kvinnlighet och manlighet – som ”kvinnomisshandel”. Under början av perioden gavs frågor av det här slaget det största utrymmet i präste- och bondestånden. Äktenskapligt våld hanterades inte i första hand som våld och som ett brott mot kvinnors rättigheter och integritet utan som ett hot mot samhällsmoral och äktenskapets helgd.

Sitt avstamp tar Eriksson i initierade diskussioner om metodologiska val; gärna kunde hon ha låtit dessa märkas även i den löpande texten. Författaren studerar meningsskapande, materiella positioner och agerande, och sammankopplingen mellan olika nivåer och källor är berömlig. Men har Eriksson behandlat de olika källorna och frågorna med samma metodiska

ansatser, frågar jag mig emellanåt under läsningen av de källnära analyserna. Viktigare än den här invändningen är dock det faktum att Eriksson är en god lyssnare: hon är mycket lyhörd för den mening och de innebörder som kan utvinnas ur de många gånger kortfattade källor hon läser. Kontinuerligt för Eriksson en diskussion om hur begreppet våld har genomgått betydelseförändringar: begreppet innefattade även aspekter som går utöver det som vi i dag förknippar med fysiskt våld.

Ett mycket stort arbete ligger till grund för den här studien, och avhandlingens huvudsyften uppfylls väl. Studiens styrka – det faktum att studien är mycket grundlig, komplex och gedigen – bäddar även för dess svagheter. I den i sig välskrivna slutsammanfattningen lyckas skribenten inte ge en tillräckligt åskådlig bild av sina mångfasetterade analyser. Texten blir ställvis för omständlig och ingående. Inte minst i forskningsöversikten blir detta tydligt, och här önskar jag som läsare att skribenten hade vågat välja bort och prioritera.

Men ändå vill jag lyfta fram ännu en fråga: Varför uppmärksammar Eriksson inte annan nordisk forskning, då främst norsk och dansk sådan? I de lutheranskt präglade kyrkorna återfinns åtminstone en gemensam nämnare, inte helt oväsentlig när de "oeniga" makarna skulle möta företrädare för kyrkan och rannsakas inom kyrkliga ramar. Studien visar hur äktenskapligt våld som tidigare i högre grad setts som en religiös och moralisk försyndelse nu på ett mera könskodat sätt kom att ses som ett socialt normbrott. I en viss mening är studien emellertid religionsblind eftersom kontinuitet och förändring i de religiöst impregnerade tolkningsramarna inte diskuteras i tillräcklig omfattning.

Med sin studie fördjupar och förändrar Marie Eriksson vår bild av hur våld i äktenskapet tolkades och hanterades, och hon ger ett angeläget bidrag till diskussionen om hur husbondepositionens betydelse och kvinnornas position under 1800-talet skall tolkas. I studien presenteras en rad intressanta och viktiga konklusioner. I likhet med tidigare forskning visar Eriksson att även kvinnorna förmanades och tillskrevs ansvar för den äktenskapliga samsjan. Ännu tydligare än tidigare forskare problematiserar hon betydelsen av den manligt kodade husbondepositionen; inför kyrkoråd och domkapitel utgick och betonade de rannsakade männen vanligen husbondepositionens betydelse. Samtidigt framhåller Eriksson att kvinnorna – och också rådet – tillskrev kvinnornas position i hushållet ett stort värde. Att kyrkorådets rannsaking under 1800-talet inbegrep kvinnor och män från ett förhållandevis brett socialt spektrum utgör ett annat viktigt resultat. Enligt Erikssons tolkning förefaller klassperspektivet emellertid att ha utmejslats på ett tydligare sätt i riksdagsdebatten; i den förknippades det hårda fysiska våldet främst med lägre klasser.

Förutom klassapekten är ytterligare en tolkning värd att lyfta fram. I det sjätte kapitlet visas att mäns våld mot kvinnor gavs en ökad grad av offentlig uppmärksamhet. Men i denna debatt betonades även att privatlivet skulle skyddas. För att beskriva detta använder Eriksson begreppet "privat offentlighet". Vidare framhåller Marie Eriksson att både en acceptans och ett fördömande av äktenskapligt våld existerade parallellt; det tydligaste fördömandet blir märkbart när våldet ansågs utgöra ett hot mot liv eller vara sammankopplat med andra försyndelser.